

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ПІДХІД

Науменко Анастасія

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна,

nauanvic@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3461-8267>

Мета. Стаття присвячена актуальній проблемі психологічної реабілітації військовослужбовців, які зазнали впливу психотравмуючих факторів у зоні бойових дій.

Методи. Для досягнення мети у дослідженні було використано наступні методи науково-теоретичного вивчення проблеми: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація наукових досліджень із проблематики реабілітації військовослужбовців.

Результати. Проведено аналіз сучасних наукових підходів до психологічної реабілітації, включаючи військово-психологічний, медичний, загально-психологічний та соціально-психологічний. Обґрунтовано необхідність застосування екзистенційного підходу, зокрема Dasein-аналізу, який ґрунтується на феноменологічному дослідженні "буття-у-світі" та дозволяє дослідити унікальний досвід кожного військовослужбовця, відновити зв'язок з власним тілом, сексуальністю, та допомагає осмислити минуле, сьогодення та майбутнє.

Розглянуто Dasein-аналітичну психотерапію за її трьома полями аналізу (Umwelt, Mitwelt, Eigenwelt) та проаналізовано ефективність методу деконструкції "ідеального світу" клієнта та формування нового, більш функціонального образу себе. Особлива увага приділяється врахуванню екзистенційних аспектів, таких як усвідомлення смертності, свободи, ізоляції та безглуздості, а також сексуальності, як важливих елементів реабілітації. Розуміння сексуальності як втіленого перцептивного досвіду, може допомогти військовослужбовцям відновити здорові сексуальні стосунки.

Висновки. Війна, як екстремальна ситуація, спричиняє глибокі психологічні травми, що проявляються у вигляді посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожності та втрати сенсу життя. Традиційні підходи до реабілітації, що зосереджуються на адаптації до соціальних норм, виявляються недостатніми, оскільки ігнорують глибинні екзистенційні питання та вплив травми на сексуальність. Dasein-аналіз є перспективним методом для роботи з військовослужбовцями, який сприяє не лише подоланню психологічних травм,

а й відновленню сенсу життя, свободи та автентичності, що є ключовими для їхнього повноцінного повернення до мирного життя.

Ключові слова: Психологічна реабілітація, Військовослужбовці, Dasein-аналіз, Екзистенційний підхід, Психологічне благополуччя, Сексуальність, Війна.

Anastasia Naumenko. Rehabilitation of military servicemen: existential approach.

Purpose. The article aims to highlight the current problem of psychological rehabilitation of military personnel who have been exposed to psychotraumatic factors in the combat zone.

Methods. The study employed the following methods of scientific and theoretical investigation of the problem to achieve its purpose: analysis, synthesis, comparison, generalization, abstraction, and systematization of scientific research on the issues of servicemen's rehabilitation.

Results. An analysis of modern scientific approaches to psychological rehabilitation was conducted, including military-psychological, medical, general psychological, and socio-psychological approaches. The necessity of applying the existential approach, particularly Dasein-analysis, which is based on the phenomenological study of "being-in-the-world" and allows for the exploration of each serviceman's unique experience, the restoration of connection with their own body and sexuality, and helps to comprehend the past, present, and future, is substantiated.

Dasein-analytic psychotherapy is considered through its three fields of analysis (Umwelt, Mitwelt, Eigenwelt), and the effectiveness of the deconstruction method of the client's "ideal world" and the formation of a new, more functional self-image is analyzed. Special attention is paid to considering existential aspects such as the awareness of mortality, freedom, isolation, and meaninglessness, as well as sexuality, as important elements of rehabilitation. Understanding sexuality as an embodied perceptive experience can help servicemen restore healthy sexual relationships.

Conclusions. War, as an extreme situation, causes deep psychological traumas that manifest as post-traumatic stress disorder, depression, anxiety, and loss of meaning in life. Traditional approaches to rehabilitation, which focus on adaptation to social norms, prove insufficient as they ignore the deep existential questions and the impact of trauma on sexuality. Dasein-analysis is a promising method for working with servicemen, which not only facilitates overcoming psychological traumas but also restores the meaning of life, freedom, and authenticity, which are key to their full return to peaceful life.

Keywords: Psychological rehabilitation, Military personnel, Dasein-analysis, Existential approach, Psychological well-being, Sexuality, War.

Вступ. Проблема вивчення, діагностики та корекції стрес-асоційованих порушень, що виникають внаслідок впливу

психогенних факторів, джерелами яких є різноманітні травмуючі події (аварії, катастрофи, воєнні дії, насильство), належить до числа найбільш актуальних. В контексті війни в Україні особливої уваги заслуговують учасники збройних конфліктів (Стеблюк, 2017).

А. Швець (Швець, 2016) зауважує, що резистентність до стресу включає різноманітність аспектів протидії та захисту, сукупність способів та технологій, що знижують особистісну вразливість та актуалізують глибинні резерви психічної організації. Небезпека, яку переживає особистість під впливом стресогенних ситуацій в умовах військових дій, наявність постійної загрози для життя, вірогідності загибелі, поранення або травматизації, ситуацій життєвої невизначеності проявляються в тому, що вони негативно впливають на психологічне благополуччя військовослужбовців та призводить до виникнення численних відкладених психічних розладів. Серед цих розладів на особливу увагу заслуговують наступні: посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність та втрата сенсу життя (Левков, 2024).

Традиційний підхід – надання військовослужбовцям можливості брати участь у різних адаптаційних програмах – не вирішує проблеми, оскільки основна спрямованість усіх цих програм полягає не в прагненні допомогти людині позбутися психологічної проблеми, а в спробі привести її змінені уявлення про навколишню дійсність до норм, прийнятих у цьому суспільстві (Бабов, 2015). Це призводить до ігнорування глибинних екзистенційних питань та впливу травми на сексуальність. Це зумовлює актуальність розвитку екзистенційного підходу, зокрема Dasein-аналізу, для реабілітації військовослужбовців, оскільки він пропонує цілісне та глибоке розуміння та підтримку військовослужбовців у їхньому процесі відновлення, враховуючи усі аспекти їхнього буття, включаючи сексуальність.

Метою даної статті є дослідження проблеми психологічної реабілітації військовослужбовців в рамках екзистенційного підходу. Завданнями статті є:

а) Виявити та охарактеризувати спектр стрес-асоційованих психологічних порушень, що виникають у військовослужбовців внаслідок впливу психотравмуючих факторів;

б) Дослідити недоліки традиційних підходів до психологічної реабілітації військовослужбовців, та обґрунтувати необхідність застосування екзистенційного підходу;

в) Вивчити потенціал екзистенційної психотерапії як методу психологічної реабілітації військовослужбовців.

Методи та процедура дослідження. Теоретичні методи дослідження включали в себе аналіз, порівняння, систематизацію та узагальнення наукової літератури з проблеми реабілітації військовослужбовців, що дозволило охопити нові аспекти розгляду проблеми.

Обговорення результатів.

Кожен учасник бойових дій має ризик отримати як фізичні ушкодження, так і нервово-психічні розлади. Проте, інші наслідки починають проявлятися через декілька місяців після повернення до нормальних умов життя (Попелюшко, 2020). За даними науковців, в учасників бойових дій, у порівнянні зі здоровими людьми, в два-три рази вище ймовірність таких психосоматичних захворювань, як виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки, гіпертонічна хвороба, гастрит. Загальний стан здоров'я характеризується запамороченням, зниженням працездатності, головними болями, болями в області серця, сексуальними розладами, порушеннями сну, фобічними реакціями тощо (Попелюшко, 2020).

Психологічна реабілітація військовослужбовців – це система медико-психологічних, педагогічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психічних функцій, станів, особистісного та соціального статусу учасників бойових дій, які отримали травми і поранення при виконанні професійних обов'язків (Попелюшко, 2020). Вона також є невід'ємною складовою частиною загальної реабілітації. За допомогою психологічних впливів стає можливим знизити рівень нервово-психічної напруженості, швидше відновити витрачену нервову енергію і, тим самим, зробити істотний вплив на прискорення процесів відновлення в інших органах і системах організму. Як зазначає С. Базарний (Базарний, 2020), основними видами соціальної реабілітації військовослужбовців є такі: медична (в т. ч. лікувальна), фізична, військово-професійна, психологічна. За його визначенням, психологічна реабілітація – це «комплекс заходів реабілітаційної (відновлювальної) медицини, спрямованих на

відновлення психічних та фізичних сил у військовослужбовця, який має психічний розлад до контрольного рівня, тобто здатності продовжувати проходити військову службу» (Базарний, 2020: 154). За твердженням В. Волошиної (Волошина, 2024), цей процес має значний рівень індивідуалізації терапевтичних втручань, які необхідні для того, щоб повертаючи людини можливість покращити своє життя, зберігаючи її потенціал. Дослідниця відмічає, що ціль психологічної реабілітації полягає в тому, щоб допомогти особам певними розладами психічного здоров'я покращити їх функціонування, щоб вони були успішними та задоволеними в середовищі, яке вони обрали, з найменшою кількістю постійного професійного втручання. Реабілітація, як процес відновлення фізичних, психічних та соціальних ресурсів військовослужбовця й учасника бойових дій, має носити інтегративний характер і включати такі заходи: «психодіагностичні, психотерапевтичні, фармако-корекційні, психокорекційні, профілактичні, проф-орієнтаційні, використовуючи як індивідуальні, так і групові форми психосоціальної реабілітації» (Якимець, 2022: 43). Сьогодні у реабілітаційному процесі активно використовується анімалотерапія взагалі та такі її види, як іпотерапія, каністерапія, апітерапія тощо. Доцільність такого підходу пояснюється тим, що тварина дуже чутлива, не дає оцінок чи порад, які можуть дуже гостро сприйматися, особливо коли людина травмована, в стані ПТСР, щойно повернулася з фронту, знов готується до бойових дій, була поранена чи просто знаходиться у стані дефіциту енергії (Болдарь, 2023). Також, на сьогоднішній день реалізовано ряд ініціатив онлайн допомоги на певних платформах (Ковальова, 2024).

Ефективність психологічної реабілітації залежить від своєчасно складених індивідуальних реабілітаційних програм, які стали не тільки організаційною формою, але і змістом персональних позитивних перетворень. Організаційні ресурси психологічної реабілітації поділяються на матеріальні та людські. Їх використання регулюється відповідними нормативно-правовими документами. До складу матеріальних ресурсів входять: «приміщення для роботи, умови праці, фінансування проєктів, психологічні методи та інструментарій для роботи з людьми, оплата праці фахівців з реабілітації тощо» (Блінов, 2022: 18). Людські ресурси складаються з особистісних характеристик фахівців та їх професійних навичок. До

складу особистісних характеристик входять: «індивідуально-психологічні особливості, стиль поведінки, характер, емоційно-вольові якості тощо» (Блінов, 2022: 18). До професійних навичок належать: «рівень професійної підготовки, спроможність тривалий час виконувати професійні обов'язки в негативних емоційно-енергетичних умовах праці з постраждалими, ефективність роботи» (Блінов, 2022: 18).

Для належного відновлення персоналу необхідно під час його психологічної підготовки розвивати рівень компетентності з питань само- та взаємодопомоги, встановлення належної взаємодії психологічної та медичної служби бригади у межах єдиних протоколів та програм відновлення персоналу (Чижевський, 2022). Практика свідчить, що успішна соціальна реабілітація військовослужбовців потребує проведення з ними цілого комплексу заходів психологічної реабілітації. Адже, якщо медична реабілітація відновлює втрачені функції та властивості організму людини, то психологічна реабілітація покликана забезпечити нормальне існування особистості у соціумі та попередити її деградацію. На жаль, система заходів щодо реабілітації військовослужбовців бойових дій, що існує сьогодні в українському суспільстві, не набула системного характеру (Джигун, 2021). В своїх роботах А. Мельніков пропонує наступні шляхи покращення стану реабілітації:

- Використання новітніх методів і технік реабілітації, таких як використання віртуальної реальності та робототехніки, може покращити результати реабілітаційного процесу.
- Важливо, щоб реабілітаційний процес фізіотерапевти, логопеди, психологи та соціальні працівники. Це допоможе забезпечити комп-лексний підхід до реабілітації і досягти кращих результатів.
- Розширення доступу до необхідних ресурсів для людей, які потребують реабілітації, таких як фінансова підтримка, житло, освіта та працевлаштування, може значно покращити їхній стан.
- Забезпечення якісної освіти і навчання фахівців у галузі реабілітації може сприяти поліпшенню методів і підходів до реабілітації.
- Уведення та поширення інформації щодо важливості реабілітації і потреб і можливостей людей з обмеженими

можливостями може внести позитивний внесок у поліпшення стану реабілітації.

- Забезпечення фізичної доступності до реабілітаційних послуг та програм може допомогти забезпечити рівні можливості для всіх людей, незалежно від їхнього місця проживання або соціального статусу (Мельніков, 2023).

Метою психологічної реабілітації є: збереження фізичного та психічного здоров'я; відновлення фізичної та психологічної спроможності й готовності виконувати службові обов'язки; зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових станів (Дуля, 2024). Проблема реабілітації військовослужбовців тісно пов'язана з відновленням їх психологічного благополуччя. Психологічне благополуччя є одним із ключових елементів психічного здоров'я та буття людини, яке може бути критерієм якості її життя. Дослідники вважають, що воно більшою мірою обумовлене почуттям соціальної належності та самореалізації, ніж біологічними функціями організму та пов'язане з реалізацією фізичних, духовних та соціальних можливостей особистості (Полтавська, 2024). Термін «психологічне благополуччя» було введено Н. Бредберном (Bradburn, 1969), який визначив його як суб'єктивне відчуття щастя і загальної задоволеності життям. При цьому автор не мав на увазі під психологічним благополуччям силу Его, самоактуалізацію, самооцінку чи автономію, водночас не заперечуючи зон взаємного перетину, спільного змісту перелічених понять.

Саме суб'єктивне відчуття щастя і загальна задоволеність життям стали основою теоретичної бази для розуміння феномену психологічного благополуччя та основним у моделі психологічного благополуччя на думку Н. Бредберна, є баланс, який досягається постійною взаємодією двох видів афекту – позитивного і негативного (Bradburn, 1969). Повсякденні події, відбиваючись у нашій свідомості, накопичуються у вигляді (позитивного або негативного) афекту. Відмінність між ними є показником психологічного благополуччя, і, зокрема, віддзеркалює спільне відчуття людиною задоволеності життям. Вищий рівень задоволеності життям спостерігається у людей із перевагою позитивного афекту над негативним. У випадку, якщо сума негативних переживань перевищує позитивний афект – спостерігається низький рівень

задоволеності життям. При цьому, як стверджує дослідник, позитивний і негативний афекти між собою не пов'язані; тому, з даних щодо рівня позитивного афекту не можна дійти висновків про те, яким є рівень негативного афекту, і навпаки (Bradburn, 1969).

На думку українського науковця І.М. Галяна, психологічне благополуччя особистості представляє собою конструкт, що відображає одночасно як актуальні, так і потенційні аспекти життя особистості (Галян, 2016). Воно являє собою складне цілісне переживання, яке виражається у суб'єктивному відчутті щастя, вдовolenості собою та власним особистим життям, а також пов'язане з базовими людськими цінностями та потребами. Структури актуального та ідеального психологічного благополуччя значимо різняться. У структурі актуального психологічного благополуччя найбільших величин досягають значення таких компонентів, як: «особистісне зростання», «позитивні взаємини з оточенням», «ціль в житті»; психологічне благополуччя найбільшою мірою пов'язано з високорозвиненим самосприйняттям, здатністю встановлювати і підтримувати довірливі взаємини з іншими, наявністю цілей у житті та вміннями їх ефективно реалізовувати. Розуміння структури психологічного благополуччя ми розширили значенням майбутньої перспективи та особистісних прагнень, системи ставлень людини до себе та інших, самоефективності, мотивації самореалізації, що робить їх компонентом структури психологічного благополуччя. Це зумовлює складність вивчення феномену психологічного благополуччя, оскільки механізм його формування перебуває як у соціальному середовищі, так і у внутрішньому світі людини.

Задля того, щоб відновити рівень психологічного благополуччя особистості екзистенційні терапевти прагнуть феноменологічно взаємодіяти з клієнтами, максимально відсторонюючись від власних способів бачення світу, щоб отримати повну картину унікального пережитого досвіду клієнта та світоглядів, які його формують (Van Deurzen, 1998). Як відзначає Когут О. (Когут О. 2023) слід пам'ятати, що психотерапія, побудована на міжособистісних взаєминах «тут і зараз» пацієнта і психотерапевта, на взаємних одкровеннях, як зазначив відомий екзистенціальний психотерапевт Ірвін Ялом, сприятиме швидкому та ефективному одужанню пацієнта. Клієнтам пропонується дослідити припущення, що лежать в основі цих світоглядів, щоб побачити, як вони могли стати жорсткими та

ригідними, і розглянути, які альтернативні способи розуміння можуть бути можливими (і потенційно більш корисними). Цій підхід також створює можливість для більш відкритої роботи з культурними припущеннями щодо розуміння власної сексуальності та того, як клієнти взаємодіють із терапевтами екзистенційного напрямку.

З екзистенційної точки зору, сексуальність є окремим випадком одночасно унікальних і універсальних аспектів людського існування. Сексуальність розуміється як «втілений перцептивний досвід у наших стосунках з іншими... втілена інтерсуб'єктивна реакція на іншість» (Smith-Pickard, 2005: 48). Хоча цей втілений досвід є суб'єктивно та емпірично унікальним, екзистенційні теми, які лежать в його основі, є універсальними. Таким чином, досвід сексуального потягу можна інтерпретувати у світлі фундаментальних аспектів людського існування, включаючи згаданий вище досвід усвідомлення смертності, свободи, ізоляції та безглуздості. Ми можемо розглядати сексуальність і сексуальний потяг як рушійну силу спроби заспокоїти наші основні екзистенційні тривоги та як бажання подолати екзистенційну ізоляцію та отримати відчуття сенсу життя (Van Deurzen, 1998).

Напрямок, який на нашу думку сприяє досягненню мети реабілітації військовослужбовців є Dasein-аналіз, розроблений Людвігом Бінсвангером та Медардом Боссом (Holzhey-Kunz A. 2001). Dasein- це визначення людини не через її риси, або сутність, а через спосіб її існування. Цей спосіб «буття тут» (нім. Dasein: da - «тут», sein - «бути», «буття»), що, за думкою Гайдеггера (Heidegger, 1927), позиціонує людину як сутність, яка здатна усвідомити своє «тут», тобто своє місце у світі як більш загальній буттєвій категорії, і бути відкритою цьому світу, розуміючи його та взаємодіючи з ним.

Людина від початку існує і визначає себе як частину більш загальної структури, що називається світом, і нерозривно пов'язана з ним. Світ розуміється Гайдеггером двояко: як певна цілісність функціонально взаємопов'язаних речей і об'єктів, що оточують людину, і як простір її можливої діяльності, простір її існування (Heidegger, 1927).

Американські школи Dasein-аналізу сьогодні дотримуються традиції, закладеної швейцарськими психіатрами Л. Бінсвангером і М. Боссом (Spinelli, 2005). Dasein-аналіз Л. Бінсвангера - це виключно метод дослідження психіки хворих (поряд з іншими методами, що

застосовуються в клініці), завданням якого є цілісне феноменологічне осягнення внутрішнього світу хворих. Поняття «внутрішнього світу» Л. Бінсвангер розуміє як цілісну сукупність смислів і значень, якими людина наділяє навколишні предмети та людей, а також саму себе. Світ - це своєрідний «горизонт», усередині якого набуває значення все, що людина переживає, думає та робить. Людина, згідно з Л. Бінсвангером, повинна розглядатися, перш за все, виходячи з її світу, який «сам же цією людиною усвідомлено і неусвідомлено конститується» (Spinelli, 2005: 105-106).

На основі аналізу в методології К.Г. Юнга, герменевтики М. Гайдеггера (Heidegger, 1927) і синтезу даних про емоційний стан за принципами Ж.-П. Сартра, швейцарські психологи створили найбільш стійку форму Dasein-аналітичної психотерапії, що включає в себе три поля для аналізу:

1) Umwelt (з нім. – «світ навколо») – вивчення зовнішніх факторів, роздратованості, емоційного занепаду та творчої кризи;

2) Mitwelt – вивчення світу близьких людей, які безпосередньо впливають на почуття та емоції людини, її взаємини та соціальні установки;

3) Eigenwelt – вивчення самості, «свого світу», який людина створює для того, щоб «закритися від проблем», створити ідеальний образ, який, по суті, стане ядром психологічного захисту (Spinelli, 2005).

Головне завдання психолога на ранньому етапі Dasein-аналізу – обережно деконструювати частину за частиною створеного особистістю світу, щоб сформувати у людини новий образ, нове уявлення про себе, на яке можна буде вплинути. Важливим аспектом Dasein-аналізу є спрямованість на тілесність, оскільки людське тіло є невід'ємною частиною буття-у-світі. Саме це, на нашу думку, допоможе військовослужбовцям відновити зв'язки зі своїм тілом та сексуальністю, які могли бути травмовані війною (Bespalenko, 2020). Іншим значущим аспектом Dasein-аналізу є спрямованість на відновлення часової перспективи, що допомагає військовослужбовцям осмислити свій досвід у часовій перспективі, враховуючи минуле, теперішнє та майбутнє. Усвідомлення часової перспективи допоможе їм примиритися з минулим, знайти сенс у теперішньому та будувати плани на майбутнє.

Висновки та перспективи. Таким чином, війна завдає глибоких психологічних травм військовослужбовцям, що призводить до високого рівня виникнення психічних та психосоматичних розладів, що суттєво знижує якість життя. Психологічна реабілітація є ключовим елементом відновлення військовослужбовців, спрямованим на корекцію порушених психічних функцій та відновлення психологічного благополуччя. Для ефективної реабілітації необхідний цілісний підхід, який враховує не лише психологічні симптоми, а й екзистенційні аспекти буття людини. Dasein-аналіз, що ґрунтується на феноменологічному дослідженні "буття-у-світі", є перспективним методом для роботи з військовослужбовцями. Він дозволяє дослідити їхній унікальний досвід, відновити зв'язок із власним тілом, сексуальністю та допомагає осмислити минуле, сьогодення та майбутнє.

Dasein-аналітична психотерапія, з її трьома полями аналізу сприяє деконструкції "ідеального світу" клієнта та формуванню нового, більш функціонального образу себе. Врахування екзистенційних аспектів, таких як усвідомлення смертності, свободи, ізоляції та безглуздості, а також сексуальності, є важливим елементом реабілітації. Розуміння сексуальності як втіленого перцептивного досвіду, що прагне до подолання екзистенційної ізоляції та пошуку сенсу життя, може допомогти військовослужбовцям відновити здорові сексуальні стосунки.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу екзистенційних аспектів на психологічний стан та процес реабілітації військовослужбовців. Подальші дослідження можуть вивчати роль тілесності та сексуальності в контексті психологічної травми та реабілітації військовослужбовців з екзистенційної перспективи, а також того, як Dasein-аналітичний підхід може сприяти відновленню здорового ставлення до свого тіла та сексуальних стосунків.

Література

1. Бабов, К.Д. (2015) *Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад*. Одеса: Поліграф.
2. Базарний, С.В. (2020) Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*, 32, 152–157. <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.130>

3. Блінов, О. (2022). Організаційні ресурси психологічної реабілітації військовослужбовців. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1 (25), 16-22. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.2>
4. Болдарь, Г.Є. (2023) Сучасні правові та організаційні підходи до фізичної терапії, комплексної та соціальної реабілітації військовослужбовців в Україні. *DICTUM FACTUM*, 2 (14), 119-126. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-119-126>
5. Волошина, В.В. (2024). Сутність поняття психологічної реабілітації військовослужбовці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2, 7-11. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.1>
6. Галян, І.М. (2016) Психологічне благополуччя як виразник екзистенційної сповненості майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології.. Т. XIX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*, 9, 132–139.
7. Джигун, Л., Берегова, Н., & Главацька, Н. (2021). Особливості і сучасний стан психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Psychology Travelogs*, 2, 57–73. <https://doi.org/10.31891/PT-2021-2-6>
8. Дуля, А. & Спіріна, Т. (2024). До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 38–43. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6>
9. Ковальова, К. (2024) Особливості надання психологічної підтримки та допомоги військовослужбовцям. *Наука про ЦЗ як шлях становлення молодих вчених.: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів)*. (м. Черкаси, 16 трав. 2024 р.). (с. 385-387). Черкаси.
10. Когут, О.О., & Вишніченко, С.І. (2023). Результати апробації програми реабілітації військоослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 3, 109-115. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.22>
11. Левков, А.А., Марченко, С.М., Боголюб, М.А. & Вишар, Є.В. (2024) Основні аспекти реабілітації військовослужбовців. *Сучасні тенденції спрямовані на збереження здоров'я людини : зб. наук. пр. НФУ*. 5, 70–76.
12. Мельніков, А., Гороховський, А., & Костян, Я. (2023). Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни військовослужбовців. *Молодий вчений*. 11 (123), 23-26. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-27>
13. Полтавська, М. (2024) Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців збройних сил України в умовах воєнного стану. *Наука про ЦЗ як шлях становлення молодих вчених.: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів)*. (м. Черкаси, 16 трав. 2024 р.). (с. 359-363). Черкаси.
14. Попелюшко, Р.П. (2020) Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами прородничої рекреації. *Актуальні проблеми психології. Том XI*. 13, 198-207.
15. Стеблюк В.В. & Проноза-Стеблюк К.В. (2017) Система реабілітації військовослужбовців з бойовою нейротравмою в Збройних Силах України. *Med & Psy Rehab: Матеріали міжнародного конгресу з медичної і психологічної реабілітації*. (м. Київ, 30-31 жовтня 2017). (с. 84– 86). Київ.
16. Чижевський, С.О., Колесніченко, О.С. & Бондаренко, О.Г. (2022) Актуальні проблеми розвитку системи психологічної реабілітації військовослужбовців - учасників бойових дій. *Честь і закон*, 2 (81), 139-149. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263832>
17. Швець, А.В., Дорошенко, М.М., Іванцова, Г.В., Коваль, О.В., Лук'янчук, І.А. & Мальцев, О.В. (2016) *Прогнозування адекватності поведінки військовослужбовців в екстремальних умовах*. Київ: УВМА.
18. Якимець, В.М., Печиборщ, В.П., ВОРОНЕНКО, В.В., Якимець, В.В., Печиборщ, О.В., Николенко А.В. & Слабкий Г.О. (2022) Гарантована психологічна допомога та

реабілітація військовослужбовців – Складова національної безпеки. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 3 (93), 41-50.

19. Bepalenko, A.A., Shchehliuk, O.I., Kikh, A.Y., Buryanov, O.A., Volyansky, O.M., Korchenok, V.V. & Myhailovska, M. (2020). Algorithm for rehabilitation of combat-related patients with limb amputations based on multiprofessional an individual approach. *Ukrainian Journal of Military Medicine*, 1 (1), 64-72. [https://doi.org/10.46847/ujmm.2020.1\(1\)-064](https://doi.org/10.46847/ujmm.2020.1(1)-064)

20. Bradburn, N. (1969) *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine.

21. Heidegger, M. (1927) *Sein Und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

22. Holzhey-Kunz, A. (2001) Psychopathologie auf philosophis chem Grund: Ludwig Binswanger und Jean-Paul Sartre. *Schweizer Archiv Fbr Neurologie Und Psychiatrie*. 3, 104-113.

23. Smith-Pickard, P., & Swynnerton, R. (2005) *The body and sexuality. Existential perspectives on human issue: A handbook for therapeutic practices*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

24. Spinelli, E. (2005) *The Interpreted World: An Introduction to Phenomenological Psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage.

25. Van Deurzen E. (1998) *Existential is mand existential psychotherapy*. Middlesex University.

References

1. Babov, K.D. (2015). *Rehabilitation of victims in emergency situations and combat operations. Post-traumatic stress disorder [Reabilitatsiia postrazhdalych v umovakh nadzvychainykh sytuatsii ta boiovykh dii. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad]*. Odesa: Polygraph. [in Ukrainian].

2. Bazarnyy, S.V. (2020). Social rehabilitation of military personnel [Sotsialna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv]. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific notes of the International Humanitarian University*, 32, 152–157. <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.130> [in Ukrainian].

3. Bepalenko, A.A., Shchehliuk, O.I., Kikh, A.Y., Buryanov, O.A., Volyansky, O.M., Korchenok, V.V. & Myhailovska, M. (2020). Algorithm for rehabilitation of combat-related patients with limb amputations based on multiprofessional an individual approach. *Ukrainian Journal of Military Medicine*, 1 (1), 64-72. [https://doi.org/10.46847/ujmm.2020.1\(1\)-064](https://doi.org/10.46847/ujmm.2020.1(1)-064)

4. Blinov, O. (2022). Organizational resources for psychological rehabilitation of military personnel [Orhanizatsiini resursy psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia - Organizational psychology. Economic psychology*, 1 (25), 16-22. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.2> [in Ukrainian].

5. Boldar, H.I. (2023). Modern legal and organizational approaches to physical therapy, complex and social rehabilitation of military personnel in Ukraine [Suchasni pravovi ta orhanizatsiini pidkhody do fizychnoi terapii, kompdeksnoi ta sotsialnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv v Ukraini]. *DICTUM FACTUM - DICTUM FACTUM*, 2 (14), 119-126. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-119-126> [in Ukrainian].

6. Bradburn, N. (1969) *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine.

7. Chyzhevskiy, S.O., Kolesnichenko, O.S. & Bondarenko, O.H. (2022) Current problems of development of the system of psychological rehabilitation of military personnel - participants of combat operations [Aktualni problemy rozvytku systemy psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv - uchasykiv boiovykh dii]. *Chest i zakon - Honor and Law*, 2 (81), 139-149. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263832> [in Ukrainian].

8. Halian, I.M. (2016) Psychological well-being as an expression of existential fulfillment of future teachers [Psykholohichne blahopoluchchia yak vyraznyk ekzystentsiinoi spovnenosti maibutnykh pedahohiv]. *Aktualni problemy psykholohii. T. XIX: Zahalna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Etnichna psykholohiia - Current problems of psychology.. Vol. 19: General psychology. Historical psychology. Ethnic psychology*, 9, 132–139. [in Ukrainian].

9. Dzhyhun, L., Berehova, N., & Hlavatska, N. (2021). Peculiarities and current state of psychological rehabilitation of military personnel after service in combat conditions [Osoblyvosti i suchasnyi stan psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv pislia prokhozhenia sluzhby v umovakh boiovykh dii]. *Psychology Travelogs - Psychology Travelogs*, 2, 57–73. <https://doi.org/10.31891/PT-2021-2-6> [in Ukrainian].
10. Dulia, A. & Spirina, T. (2024). On the issue of rehabilitation of combatants in Ukraine [Do pytannia reabilitatsii uchastnykiv boiovykh dii v Ukraini]. *Vvichlyvist. Humanitas - Courtesy. Humanitas*, 1, 38–43. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6> [in Ukrainian].
11. Heidegger, M. (1927) *Sein Und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
12. Holzhey-Kunz, A. (2001) Psychopathologie auf philosophis chem Grund: Ludwig Binswanger und Jean-Paul Sartre. *Schweizer Archiv Fbr Neurologie Und Psychiatrie*. 3, 104-113.
13. Kovalova, K. (2024) Peculiarities of providing psychological support and assistance to military personnel [Osoblyvosti nadannia psykholohichnoi pidtrymky ta dopomohy viiskovosluzhbovtziam]. *Nauka pro TsZ yak shliakh stanovlennia molodykh vchenykh.: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii kursantiv, studentiv, adiunktiv (aspirantiv) - Science about CP as a way of becoming young scientists.: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of cadets, students, associate professors (postgraduate students)*. (p. 385-387). Cherkasy. [in Ukrainian].
14. Kohut, O.O., & Vyshnichenko, S.I. (2023). Results of testing the rehabilitation program for military personnel [Rezultaty aprobatzii prohramy reabilitatsii viiskoosluzhbovtziv]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia - Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: Psychology*, 3, 109-115. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.22> [in Ukrainian].
15. Levkov, A.A., Marchenko, S.M., Boholiub, M.A. & Vyshar, Y.V. (2024). Main aspects of rehabilitation of military personnel [Osnovni aspekty reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv]. *Suchasni tendentsii spriamovani na zberezhenia zdorovia liudyny : zb. nauk. pr. NFU - Modern trends aimed at preserving human health: collection of scientific works of the NFU*. 5, 70–76. [in Ukrainian].
16. Melnikov, A., Horokhovskiy, A., & Kostian, Y. (2023). Modern types of rehabilitation for war-affected military personnel [Suchasni vydy reabilitatsii dlia postrazhdalyykh vid viiny viiskovosluzhbovtziv]. *Molodyi vchenyi - Young scientist*, 11 (123), 23-26. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-27> [in Ukrainian].
17. Poltavska, M. (2024). Peculiarities of psychological rehabilitation of military personnel of the Armed Forces of Ukraine under martial law [Osoblyvosti psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv zbroinykh syl Ukrainy v umovakh voiennoho stanu]. *Nauka pro TsZ yak shliakh stanovlennia molodykh vchenykh.: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii kursantiv, studentiv, adiunktiv (aspirantiv) - Science about CP as a way of becoming young scientists.: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of cadets, students, associate professors (postgraduate students)*. (p. 359-363). Cherkasy. [in Ukrainian].
18. Popeliushko, R.P. (2020). Peculiarities of psychological rehabilitation of combatants by means of nature recreation [Osoblyvosti psykholohichnoi reabilitatsii uchastnykiv boiovykh dii zasobamy prorodnychoi rekreatsii]. *Aktualni problemy psykholohii. Tom XI - Current problems of psychology. Vol. XI*. 13, 198-207. [in Ukrainian].
19. Shvets, A.V., Doroshenko, M.M., Ivantsova, H.V., Koval, O.V., Lukianchuk, I.A. & Maltsev, O.V. (2016). *Forecasting the adequacy of the behavior of military personnel in extreme conditions [Prohnozuvannia adekvatnosti povedinky viiskovosluzhbovtziv v ekstremalnykh umovakh]*. Kyiv: UVMA - Kyiv: UVMA. [in Ukrainian].
20. Smith-Pickard, P., & Swynnerton, R. (2005). *The body and sexuality. Existential perspectives on human issue: A handbook for therapeutic practices*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

21. Spinelli, E. (2005). *The Interpreted World: An Introduction to Phenomenological Psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage.
22. Stebliuk V.V. & Pronoza-Stebliuk K.V. (2017). System of rehabilitation of servicemen with combat neurotrauma in the Armed Forces of Ukraine [Systema reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv z boiovoiu neurotravmoiu v Zbroinykh Sylakh Ukrainy]. *Med & Psy Rehab: Materialy mizhnarodnoho konhresu z medychnoi i psykhologichnoi reabilitatsii - Med & Psy Rehab: Proceedings of the International Congress on Medical and Psychological Rehabilitation*. (p. 84– 86). Kyiv. [in Ukrainian].
23. Van Deurzen, E. (1998). *Existential is mand existential psychotherapy*. Middlesex University.
24. Voloshyna, V.V. (2024). The essence of the concept of psychological rehabilitation of military personnel [Sutnist poniattia psykhologichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 2, 7-11. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.1> [in Ukrainian].
25. Yakymets, V.M., Pechyborshch, V.P., VORONENKO, V.V., Yakymets, V.V., Pechyborshch, O.V., Nykolenko A.V. & Slabkyi H.O. (2022) Guaranteed psychological assistance and rehabilitation of military personnel – A component of national security [Harantovana psykhologichna dopomoha ta reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv – Skladova natsionalnoi bezpeky]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy - Bulletin of social hygiene and health care organization of Ukraine*. 3 (93), 41-50. [in Ukrainian].

Received: 02.05.2025

Accepted: 23.05.2025